

АКТ ТАРАҚҚИЁТИ ВА АХБОРОТ ИСТЕЪМОЛИ МАДАНИЯТИ

Бобоёров Шохжахон

Мухаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети
талабаси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6613849>

Аннотация: Мазкур мақолада глобаллашув шароитида ахборотлашган жамият хусусиятлари, ахборот таҳдидларининг ёшлар маънавиятига салбий таъсири ҳамда маънавий-ахборий иммунитетни шакллантиришнинг инновацион-технологик методлари тадқиқ этилган.

Аннотация: В данной статье исследованы особенности информационного общества, негативное влияние информационных угроз на духовность молодёжи, а также инновационно-методологические методы формирования духовно-информационного иммунитета в условиях глобализации.

Annotation: Features of the information society, negative influence of informational threats on spirituality of youth is investigated in this article. Moreover, issues of formation of spiritual information safety in condition of globalization are researched.

Калит сўзлар: АКТ, ахборотлашган жамият, ахборот асри, ахборот майдони, ахборотлашган жамият, электрон ҳукумат, ахборот таҳдидлари, маънавий иммунитет, интернет маданият, “оммавий маданият”, ёшлар ҳуқуқлари, маърифат, глобаллашув.

Ключевые слова: ИКТ, информационный общества, информационный век, информационный платформа, информационный общество, информационный правительство, информационные угрозы, духовный иммунитет, интернет культура, “массовая культура”, права молодёжи, просвещение, глобализация.

Key words: ICT, information society, information age, information platform, information of society, information government, information threats, spiritual immunity, internet culture, mass culture, youth rights, education, globalization.

Кириш

XXI аср инсоният тараққиёти ривожда ахборот асри сифатида намоён бўлмоқда. Дунёдаги аксарият давлатлар, шу жумладан, Ўзбекистон ҳам ахборот технологиялари асосида жамият ҳаётининг барча соҳаларини жадал ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиб келмоқда.

Ахборотлашган жамият тизимида ахборот - коммуникация тизимларининг жадаллик билан ривожланиши жамият ҳаётидаги барча муносабатларни такомиллаштиришга кенг имкониятлар очмоқда, ўз навбатида, ёт кучлар ахборот - коммуникация технологиялари имкониятларидан ёшларни онги ва қалбини эгаллаш учун маънавиятга ёт мафкура ва радикал қарашларни тарғиб қилишда ахборот майдони сифатида фойдаланишмоқда. Ана шундай шароитда ёшларни “оммавий маданият”, миллат ва юрт учун бутунлай бегона бўлган салбий ахборот таъсирлари доирасига тушиб қолмаслиги, улар ўртасида радикал қарашлар тарқалишининг олдини олиш масалаларини илмий жиҳатдан тадқиқ этиш муҳим.

Жамият ахборотлашув жараёнларининг жадаллик билан ривожланаётлиги оқибатида бугун ёшлар “оммавий маданият”, миллат ва юрт учун бутунлай бегона бўлган салбий ахборот таъсирларига тушиб қолмоқда. Бундай таҳдидларни олдини олиш учун “...маданият ва маърифат, - деб таъкидлайди Ўзбекистон президенти Ш.М.Мирзиёев,- ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш соҳасидаги ишларни янада кучайтириши зарур. Бу бугун бизнинг барчамиз учун ҳаётининг муҳим вазифадир” [1; 3 б.].

Мазкур мақолада глобаллашув шароитида ахборотлашган жамият хусусиятлари, ёш авлодни маънавиятга салбий таъсир этувчи ахборотлардан ҳимоя қилиш, ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг ғоявий-назарий асосларини таҳлил қилиш, ёшларда ахборий, мафкуравий иммунитетни шакллантириш билан боғлиқ масалалар илмий нуқтаи назардан таҳлил қилинган.

Материал ва Метод

Бугун замонавий ҳаётни ахборот-коммуникация технологияларисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Зеро, бу технологиялар қисқа муддат ичида алоқа қилиш имкониятлари ва ахборот олиш усуллари тўғрисидаги тасаввурларимизни кескин ўзгартириб юборди.

Ҳозирги вақтда АКТ жамият турмушининг барча соҳаларида – давлат бошқарувида, иқтисодиёт, сиёсат, тиббиёт, таълим, фан ва маданият, маиший турмуш ва бошқа соҳаларда кенг қўлланилмоқда.

Ахборотлашган жамиятнинг шаклланиши ва ривожланишининг ҳозирги босқичида, ахборотлаштириш жараёни глобал, ҳар томонлама қамраб олинган, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларига кириб бормоқда. У ижтимоий ривожланишнинг асосий омилларидан бирига айланади ва кўп жиҳатдан замонавий ижтимоий динамикани тавсифлайди. Ахборотлаштириш жараёни туфайли жамиятда тизимли ўзгаришлар рўй бермоқда, унга мувофиқ жамиятнинг барча қатламлари ва ҳар бир киши глобал ахборот маконига киритилган бўлиб, бир вақтнинг ўзида глобал ахборот тизимининг элементларига айланади ва шунга кўра маълум даражада унга боғлиқдир.

Кўрсатиб ўтилган ахборотга боғлиқлик бутун дунёга, ахборот алмашиш ва ўзаро таъсир ўтказиш жараёнида ахборотни ишлаб чиқариш, сақлаш ва ундан фойдаланиш жараёнида иштирок етувчи барча давлатлар ва одамларга тегишлидир. Б.Примов тўғри таъкидлаганидек, “Ахборот жамияти инсоният тарихидаги ҳозирча энг сўнгги тамаддун бўлиб, унинг асосий маҳсулоти ахборот ва тафаккурдир” [2; 4 б.].

Ахборотлашган жамият муносабатлари бир қатор ижтимоий ўзгаришларни келтириб чиқарган ва ахборот урушлари, ахборот қуроли, ахборот терроризми, ахборот жинояти ва ахборот хавфсизлиги каби жараёнлар ва сифатларни ижтимоий муносабатлар тизимига киритган сайёравий омилга айланди. Замонавий ижтимоий амалиётлар шуни кўрсатадики, глобал ахборотлаштиришга асосланган ижтимоий ривожланиш ахборот хавфсизлигининг янги таҳдидлари ва хавфларини келтириб чиқармоқда.

Ушбу ҳолат ахборот хавфсизлигини ўрганишни долзарб қилади. Инсоннинг ахборот хавфсизлиги мавзусига мурожаат ва глобал ахборотлаштириш таъсири остида инсон ҳаётининг ижтимоий шароити ўзгарганлиги ҳақиқат бўлиб, янги маданият - ахборотни шакллантиришда ўз аксини топди. Бу ижтимоий-маданий қадриятларни, социализация шакллари, ижтимоий фаолиятни рағбатлантиришни, ижтимоий ролларнинг мазмунини ва ижтимоий мавқеини ва бошқаларни ўзгартиришга олиб келди. Ахборот муҳитига айланиб, инсон муҳити ўзгариб, шахснинг ўзи ҳам ўзгарган - тобора кўпроқ «Номо

informaticus» турларининг ўзига хос хусусиятларига эга бўлган ахборот муҳитининг элементи сифатида намоён бўлади.

Турли хил, шу жумладан сохта ва зарарли маълумотларга тўлиб тошган тажовузкор ахборот муҳити бугунги кунда инсоннинг ахборот хавфсизлигига реал таҳдид солмоқда, шунинг учун унинг шахсий ахборот макони бузилади, шахсий ахборот дунёсига рухсациз бостириш амалга оширилади: оммавий ахборот воситалари, ташвиқот ва реклама очиқ, инсон онгини бошқаринг ва ахборот уруши уни ахборот тажовузининг объекти қилади. «Homo informaticus» туридаги одамнинг глобал ахборот ресурсларига қарамлиги ортиб бормоқда, бу интернетга боғлиқлик, ўйин гиёҳвандлиги, сўралган маълумотларнинг сифати ва ишончилигига боғлиқдир. Инсон ҳаётининг ижтимоий-маданий ҳолатидаги ўзгаришлар, унинг ижтимоий қадриятлари ва ахборот босимининг ўзгариши мураккаб ва зиддиятли ижтимоий оқибатларни келтириб чиқаради, шу жумладан ижтимоий муносабатларни атомизация қилиш, шахсни ижтимоий моҳиятидан ажратиш, ўз вақтида ва зарур бўлган маълумотларга эркин кириш соҳасидаги ҳуқуқларини бузиш. Ушбу барча ҳолатлар инсоннинг ахборот хавфсизлигига тобора ортиб бораётган таҳдидларни тавсифлайди ва ахборот муаммолари, таҳдид ва хатарларни ўрганишни ўта долзарб назарий ва ижтимоий-амалий муаммога айлантиради.

Шахс нафақат ахборот урушларини келтириб чиқарадиган ва шахсий ва ижтимоий онгни манипуляция қилиш, ёлғон, провокацион ва ҳатто зарарли маълумотлар таъсири остида мавжуд бўлган шахсий ахборот маконини ишғол этадиган салбий ва агрессив ахборот муҳитининг таъсир объекти бўлибгина қолмай, балки глобал ахборот таъсирининг субъекти ҳам эмас; у, шунингдек, янги турдаги муносабатларнинг ривожланишининг ахборот босқичига кирган жамиятда вужудга келган ижтимоий ва ахборот муносабатлари, шу муносабат билан жамият муҳим ижтимоий-маданий ўзгаришларни бошидан кечирган муносабатларнинг ташувчиси, элементи ва субъектидир: янги глобал қадриятлар пайдо бўлди - ахборот қадриятлари, янги маданият - ахборот маданият, ижтимоий обрў-эътиборнинг янги белгилари ва ижтимоий мавқега эга, шунинг учун глобал ахборот таъсирининг субъекти сифатида шахснинг янги тури пайдо бўлди, унда ахборот қийинчиликлари ва хавфлари мавжуд.

Натижалар

Ахборот жамиятида мутлақо янги ижтимоий ҳодиса вужудга келади - инсоннинг кундалик ҳаёти глобаллашуви рўй бериб, унга кўра инсоннинг кундалик ҳаёти ижтимоий-ахборотлашув тарзда ифодаланади. ижтимоий тармоқлар (инстаграм, фейсбук, телеграм), блогосфера (Лайф Журнал) кўринишидаги амалиётлар, бунинг натижасида шахсий ва хусусий маълумотлар глобал бўлиб, ахборот оламига кира оладиган фойдаланувчиларнинг ахборот мулки ҳисобланади; бу ҳар бир кишининг гўёки индивидуал-шахсий фазилатларидан маҳрум бўлишига олиб келади.

Ахборотлашган жамиятда ахборот хавфсизлигини таъминлаш самарадорлигига эришишда қуйидаги вазифаларни ҳал этишга алоҳида эътибор бериш мақсадга мувофиқдир:

- ахборот ва ижтимоий даражада - ахборот муҳитини яратиш;
- ахборот жамиятининг бир қисми сифатида инсонга салбий, бузувчи ва тажовузкор бўлмаган ахборот етказиш;
- ахборот-цивилизация даражасида - ижтимоий ва цивилизация шароитларини яратиш, ижтимоий ва шахсий бегоналашиш, узлатга чекиниш, индивидуаллаштириш ва истеъмол қадриятларининг устунлик тенденцияларини енгиб ўтиш;
- ижтимоий бирдамлик, ижтимоий тенг шериклик, ижтимоий институтлар ва одамлар ўртасида ижтимоий мулоқотни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни яратиш;
- ахборот ва маданий даражада - инсон ва жамиятнинг ўзини ўзи ривожлантириш ва ўзини такомиллаштиришга ёрдам берадиган ахборот маданияти, интернет маданиятини ривожлантириш;
- ахборот-ҳуқуқий даражада - ахборот соҳасида ўзаро ҳамкорликда ҳар бир иштирокчининг ахборот ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қиладиган ахборот қонунини яратиш;
- ахборот-онтологик даражада - ижтимоий ҳақиқат чегараларини йўқ қилиш ва уни виртуал псевдо-ҳақиқат билан алмаштириш таҳдидларини ижтимоий-фалсафий тушуниш;

- ахборот-психологик даражада - ахборот зўриқишларини, ахборот фобиялари ва ахборот қарамлигини енгиб ўтиш;

- жамиятнинг ахборот саломатлиги ахборот-экологик даражасида - ахборот гигиенаси ва ахборот экологиясига риоя қилиш учун шароитлар яратиш;

- ахборот-технологик даражада - ахборот ахлоқи ва ахборот ҳуқуқи принциплари, мавжуд ахборот ахлоқи ва ахборот ҳуқуқи нормаларини акс эттирувчи, ахборот жамиятининг устувор принциплари қаторида инсоннинг ахборот қизиқишлари ва ахборот қадриятларини оширадиган нарсалар.

Ушбу тамойиллар барқарор, тажовузкор бўлмаган, ижобий ахборот муҳитини яратишда, глобаллашаётган ахборот дунёсининг таҳдидларини бартараф этишда, ахборот инқилобининг хавф-хатарларини кутишда, уларни башорат қилишда ва бошқаришда тўла татбиқ этилиши мумкин.

Мунозара

Ахборот технологияларини жамият ҳаётда қўллаш ва жамият ҳаётининг барча соҳаларида жорий этиш оқибатлари, шу билан бир инсоннинг шахс ва фуқаро сифатида ахборот манфаатларининг мувозанатига, бошқа томондан эса давлат ва жамиятнинг ахборот манфаатларига доир қатор олимлар илмий тадқиқот ишларини амалга оширишган. Шунингдек, АҚШ (АҚШ ички хавфсизлик вазирлигининг Киберхавфсизлик ва коммуникация бошқармаси), Буюк Британия (Бирлашган Қиролликнинг Миллий киберхавфсизлик маркази)да ва бошқа Европа, Осиё мамлакатларининг илмий тадқиқот марказларида ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг сиёсий, ижтимоий-маънавий аҳамияти, инсониятнинг барқарор тараққиётни тушуниш имкониятини аниқлаш бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Ё.Масуда, Э.Тоффлер, Ё.Масуда, А.Тойнби [3; 76.] ижодида ахборотлашган жамиятда инсон омили алоҳида тадқиқ этилган. Япон олими Ё.Масуда «Ахборотлашган жамият инсонни Homo Sapiensдан Homo Intelligensга айлантиради» деб таъкидлаган, чунки, айнан Homo Intelligens дунёда янги цивилизациясини шаклланишига хизмат қилади.

Хусусан, А.Д.Урсулнинг фикрига кўра, “Ахборотлаштириш цивилизациянинг интеллектуал даражасини кескин ошириш унинг негизида инсоннинг ҳаёти ва

фаолиятини инсонпарварлик нуқтаи назаридан қайта қуриш мақсадидир” [4; 8б.]. А.В.Поликарповнинг фикрича, ҳозирги даврда инсоният ҳаётида фан-техника ва ахборот-коммуникацион технологияларнинг тараққиёти таъсирида туб ўзгаришлар рўй бермоқда [5; 8б.]. Олимлар фикрича, ахборот хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқ ахборот уруши, ахборот терроризми, ахборот қуроли ва бошқа глобал хавфлар ҳам кучаймоқда.

Шунингдек ахборот, ахборотлаштириш ва ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг методологик жиҳатлари М.Н.Абдуллаева, Б.Р.Каримов, К.Ж.Туленова, З.Д.Давронов, Э.М.Иззетова, ижтимоий аҳамияти С.Атамуратов, И.Саифназаров, Ў.М.Абилов, А.М.Абдувоҳидов, М.А.Яҳё каби олимларнинг монография ва мақолаларида таҳлил этилган. Тадқиқотчилар М.З.Абдуллаева ёшларда интернет, ижтимоий тармоқлардаги ғоявий таҳдидларнинг шакллари ва жаҳон ахборот тизимидаги кибертаҳдидларга қарши курашиш усуллари [6; 8б.], Г.Ғ.Ғаффарова мураккаб тизимларда ахборот генерациясининг фалсафий-методологик жиҳатларини асослаш бўйича илмий изланишлар олиб борган [7; 8б.].

Бу тадқиқотлар ахборотлашган жамиятнинг ғоявий-назарий, ижтимоий-фалсафий асосларини очиб беришда методологик манба бўлиб хизмат қилади.

Хулоса

Якуний хулоса шуки, ахборотлашган жамиятда техника ва технологиялар, коммуникацияларнинг жадаллик билан ривожланиши жамият ва одамларнинг ахборот манфаатларини ва ахборот эҳтиёжларини қондиришда муҳим аҳамият касб этади. Шу билан биргаликда, инсонларга қарши йўналтирилган ахборот технологияларининг жорий этилиши, зарарли дастурий таъминот шакллари ривожланиши устидан самарали ижтимоий назоратни яратиш, улардан бутун дунё бўйлаб интернет тармоқлар орқали тарқалиши инсоннинг ахборот хавфсизлиги даражасини сезиларли даражада пасайтиради. Ахборотлашган жамият маконида виртуал таҳдидларни олдини олиш, жамиятнинг ахборот саломатлиги даражаларини янада кенгайтириш ва ишлаб чиқилган ижтимоий-фалсафий тушунчаларни амалда тўлиқ амалга оширишга ёрдам берадиган амалий тавсияларни ишлаб чиқиш билан боғлиқ.

Ф.Примованинг фикрича, ёшларимизни кибертерроризм ва интернетдаги террористик ҳаракатлардан ҳимоя қилиш мақсадида аввало таълим ва тарбия жараёнида миллий қадриятлар ва анъаналарга, буюк сиймолар қолдирган илмий ва маънавий меросга чуқур таяниб иш олиб бориш мақсадга мувофиқдир [8; 9 б.].

Ахборотлашган жамиятда инсон қалбини забт этиши орқали унинг онгини эгаллаш бугунги мафкуравий курашнинг бош мақсадидир.

Интернет маданияти глобаллашув жараёнларининг характерли хусусиятларидан бири бўлган, оммавий ахборот воситалари тизимида Интернет тармоғи жадал ривожланиб бораётган ҳозирги шароитда, айниқса, муҳим аҳамият касб этади.

Интернет-маданият (инг. Internet-culture) – бу Интернет орқали фойдаланувчиларнинг мулоқот, ахборот олиш ва узатиш маданиятидир.

Интернет-маданият (кибермаданияти) деганда, шунингдек, ижтимоий онга салбий таъсир этувчи, жумладан, амалдаги давлат тузумига қарши қаратилган ноҳолис характердаги, диний-экстремистик, террористик, порнографик ва бошқа мазмундаги ахборотларни тарқатувчи сайтлардан фойдаланишнинг онгли равишда чекланилиши тушунилади.

Интернет ва ижтимоий-тармоқлар орқали фойдаланувчиларнинг исталган (текширилмаган) ахборотларни алмашиши ҳамда бир-бирлари билан ўта эркин (филтрланмаган) тарзда мулоқотда бўлиши “Интернет-маданият” ва унга риоя этиш муаммосининг келиб чиқишига сабаб бўлди.

Интернет-маданиятни ривожлантиришга йўналтирилган омиллар:

1. Оилада фарзанд тарбиясига катта масъулият билан ёндашиш;
2. Ота-оналарнинг ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш кўникмаси ва маданиятини ошириш;
3. Ёшлар онгида интернет-маданият ва ахборот хавфсизлиги кўникмаларини ошириш;
4. Интернет тармоғи миллий сегментидаги веб-сайтлар саҳифасида интернетдан самарали ва тўғри фойдаланиш тавсия этилган баннерларнинг жойлаштирилиши;

5. Ўқув юртларида олиб борилаётган АКТга доир машғулотларга интернет-маданият тарғиботига қаратилган мавзуларнинг киритилиши;
6. Компьютерга ножўя ахборотларни қабул қилишга қарши махсус тақиқлов дастурлари ўрнатилиши;
7. Тегишли ташкилотлар томонидан ўқув муассасалари ва давлат корхоналарида интернет тармоғидан фойдаланишда интернет-маданиятни ривожлантиришга қаратилган ўқув семинарлари ва тадбирларнинг ташкил этилиши;
8. Оммавий ахборот воситаларида интернет-маданиятга доир материалларнинг эълон қилиб борилиши ва ҳ.з.

Интернет маданияти ҳам маданиятнинг бошқа шакллари каби коммуникатив, регулятив (тартибга солиш), ахборот, аксиологик (баҳолаш) каби функцияларни бажаради. Масалан, Интернет орқали жуда кўп ижобий маълумотлар билан бирга, Шарқ маданиятига, хусусан, кишиларимиз хулқу одобига салбий таъсир этувчи ахборотлар ҳам узатилаётгани, табиийки, кишиларимиз, айниқса, ёшларимиз ғоявий тарбиясига салбий таъсир этиши мумкин. Интернет маданиятини шакллантириш орқалигина бундай таъсирларнинг олди олинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

[1; 3б.]. Бу ҳақда қаранг: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев Республика Байналмилал маданият маркази ташкил этилганининг 25 – йиллигига бағишланган учрашувдаги нутқи. Ўзбекистон – тинчлик ва тотувлик мамлакати // Узбекистан – страна мира и согласие. – Т.: “O‘zbekiston”, НМИУ, 2017. 587 б.

[2; 4 б.]. Бу ҳақда қаранг: Примова Ф.А. Ёшлар ва миллий истиқлол ғояси: муаммолар ва ечимлар. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2010.

[3; 7б.]. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. –Washington, 1981; Тоффлер Э. Третья волна. – Москва, 2002.; Урсул А. Д. Информатизация общества. Введение в социальную информатику. – Москва, 1990; Моисеев Н.Н. Расставание с простотой. – Москва, 1998.

[4; 8б.]. Урсул А.Д. Информатизация общества: Введение в социальную информатику. – Москва: 1990. 45–46 с.

[5; 8б.]. Поликарпов А.В. Социально-философские аспекты проблемы информационной безопасности России. Диссертация кандидата философских наук. – Таганрог: 2000. – С.121.;

[6; 8б.]. Абдуллаева М.З. Кибермакон ва ислом билан боғлиқ диний-маънавий жараёнлар. 07.00.04 –Диншунослик. тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Тошкент: 2020.

[7; 8б.].Гаффарова Г.Г. Мураккаб тизимларда ахборот генерациясининг фалсафий-методологик асослари. Фалсафа фанлари доктори (DSc) автореферати–Тошкент: 2019.

[8; 9 б.]. Бу ҳақда қаранг: Примова Ф.А. Ёшлар ва миллий истиқлол ғояси: муаммолар ва ечимлар.Тошкент, “Ўзбекистон”, 2010.